

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР ТАРБИЯСИДА ЎЙИНЧОҚЛАР ЎРНИ

Хошимова Дилдора Мирзохид қизи
Мактабгача таълим ташкилоти тарбиячиси

Аннотация: Ушбу мақолада болалар тарбиясида ўйинчоқларнинг тутган ўрни, уларнинг таълим ва тарбиядаги аҳамияти ҳақида сўз юритилган. Шунингдек, мақолада мактабгача ёшдаги болалар тарбиясини ўйинчоқлар орқали ташкил этиш болаларда ахлоқий, ақлий, эстетик, сезувчанлик, меҳнат ва иқтисодий тарбиянинг турли шакллари ривожлантириши ҳам ёритиб берилган.

Боланинг ривожланиши ва ўсиши узлуксиз давом этадиган жараён дир. Бу даврда унинг шахс сифатида шаклланиши, илк бор оламни атрофидаги ашё ва буюмлар орқали англаб, ундан ўзича маъно топишга интилиши, қизиқиш ва хиссиётлари ривожланишини кузатамиз. UNICEF ва маҳаллий мактабгача таълим стандартлари таъкидлайдики, мактабгача ёшдаги болалар - тахминан 0-7 ёшдаги болалар - ҳар томонлама ривожланиши лозим: жисмонан, ақл-хаёли, ижтимоий ва эмоционал жиҳатдан. Шундай шароитда, болаларнинг ўйнаши ва ўйинчоқлар билан алоқаси жуда муҳим-чунки ўйин бутун ривожланиш жараёнини шакллантирувчи восита бўлади.

Илмий хулосалар шуни кўрсатадики, инсон бутун умри давомида оладиган барча ахборотнинг 70 фоизини 5 ёшгача бўлган даврда қабул қилади. Илк ҳаётий тасаввурлар, инсон тафаккурига пойдевор бўлувчи тушунчалар болалар онгига айнан шу пайтда сингади. Шунинг учун бўлса керак, азалдан ўйинчоқларнинг таълим ва тарбиядаги аҳамияти, уларга қўйилган талаблар педагог, олимлар, тиббиёт ходимлари, руҳшунослар томонидан илмий даражада ўрганилган.

Болаликни ўйинчоқларсиз тасаввур этиш қийин. Зеро, ўйинчоқ болажонларнинг энг яқин «маслакдош»и, дўсти. Маълумотларга кўра, ҳар йили дунё бўйича 3 миллиарддан ортиқ ўйинчоқлар ишлаб чиқарилиб, сотилади. Юртимизда ўйинчоқ ўйнаш ёшидаги болалар сони 4,5 миллиондан зиёд. Ушбу кўрсаткичлардан кўриниб турибдики, бугунги кунда болажонлар ўйинчоқ ва кўғирчоқларига бўлган эътибор ҳамда талаб тобора ортиб бормоқда.

Болалик. Бахтиёр онлар ҳақида хотирлар эканмиз, кўз олдимизда биз учун кадрли бўлган ўйинчоқлар гавдаланади. Шубҳасиз, ҳамманинг болалик пайтида алоҳида меҳр билан авайлайдиган ўйинчоғи бўлган.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг энг асосий фаолиятлари ўйиндир. Асосий фаолият деб боланинг айни шу ёшида тез-тез кўзга ташланиб турадиган хатти-ҳаракатларига айтамыз. Асосий фаолият шундай фаолиятки, бу фаолият туфайли боланинг психик жиҳатдан ўсишида жиддий ўзгаришлар юз беради.

Мактабгача ёшдаги болалар тарбиясини ўйинчоқлар орқали ташкил этиш болаларда ахлоқий, ақлий, эстетик, сезувчанлик, меҳнат, иқтисодий тарбиянинг турли шакллари ривожлантиради. Ўйинчоқлар боланинг ҳиссий жиҳатдан етукликка олиб чиқади ҳамда алоқа, ижобий хотиралар ва уларнинг ҳис-туйғулари билан ўзаро муносабатда бўлиш усулини таъминлайди. Бу уларнинг улғайиш жараёнини енгил ўтишга ёрдам беради, болаликни тўлиқ ҳис қилишга ундайди.

Ўйинчоқларни боланинг ёшига мос тарзда танлаш муҳимдир. Бола улғайиб боргани сайин мураккаброқ бўлган, ақлни чархлайдиган бошқотирма шаклидаги ўйинчоқлар танланади. Шифокорларнинг фикрича, ҳар бир ота-она фарзандига ўйинчоқ танлаётганида унинг сифатига, қандай материалдан тайёрланганига, ёшига мос келишига алоҳида эътибор қаратиши жуда муҳим.

Ўйинчоқларнинг ривожланишдаги роллари

Актив ривожланиш (жисмоний ва моторика)

• Ўриндан туриб ҳаракатланадиган, тортилувчан/типон (push-pull), стекировка (stacking) каби ўйинчоқлар боланинг кичик ва катта моторикасини ривожлантиради. Бу болада қўл-боғловчи мушаклар, мувозанат, координацияни мустаҳкамлайди.

• Муайян тизимли ҳаракатлар, қўл билан тутиш, бириктириш, жойлаштириш каби фаолиятлар — боланинг жисмоний мустақиллигини оширади.

Ақлий ривожланиш (тафаккур, мўлжаллаш, муаммони ҳал этиш)

• Конструкторлар, блоклар, пазллар, турли шакл ва рангдаги оюнчоқлар болада «муаммони ҳал қилиш», «шакл–рағбат» каби когнитив салоҳиятларни ўсишида муҳим.

• Шу каби ўйинчоқлар - болага тажриба, тафаккур, мувозанатлаштириш (баланс, қисмлар, шакллар) каби жиҳатларни ўргатади, бу болажонни мактабга ва кичик топшириқларга тайёрлайди.

Нутқ ва ижтимоий–эмоционал ривожланиш

• Ролли ўйинлар (оқувчи, шифокор, уста, хонанда ж., буюмлар билан «қисмли ҳаёт» симуляцияси) болада мулоқот, қўшни билан бирга ўйнаш, навбат, гаплашиш каби кўникмаларни шакллантиради.

• Ижтимоий ўйинларда бола ўз ҳис-туйғуларини ифодалайди; эмпатия, ҳамдардлик, ҳамкорлик каби эмоционал қимматларни ўрганади.

Ижодий ва тасаввурий ривожланиш

• Рангли блоклар, конструкторлар, турли шаклдаги буюмлар - болада фантазия, тасаввур, ижодий ёндашувни рағбатлантиради.

• Болалар “уйин - ҳаётдан ажралмас” деб билишади: роль ўйинлари, имитация (масалан, уй ичидан, дўкон, мактаб роллари) орқали ҳаётдаги воқеликни тушунишади, ихтиёрий фикрлаш ва ижодий ёндашишни шакллантира олади.

Ўйинчоқ боланинг овунчоғи бўлиб қолмай, балки унинг жисмоний ва маънавий камолоти, асаб фаолияти, тафаккурининг шаклланишига ҳам катта таъсир кўрсатади. Шу боис ўйинчоқларнинг нафислиги, экологик тоза маҳсулотдан тайёрланганлиги, маънавий жиҳатларига эътибор қаратиши алоҳида аҳамиятга эгадир.

Кичик ёшдаги боланинг эслаб қолиш қобилияти кучли бўлади. Болаликда хис-ҳаяжон билан идрок этилган нарсалар бир умр эсда қолади. Шунинг учун ҳам болага ўйинчоқ олиб беришда эътиборлироқ бўлиш лозим. Қиз болалар учун юмшоқ ўйинчоқлар, ёки бўлмасам ўзбек миллийлиги акс эттирилган кўғирчоқалар совға қилиш тавсия этилади. Ўйинчоқлар хилма-хиллиги орасида ривожланишга ёрдам беришнинг ўрнига, психиканинг вайрон бўлишига ва тарбия бузилишига олиб келадиган ўйинчоқлар ҳам мавжуд. Масалан, кўрқинчли, юзлари бўялган кўғирчоқлар, чандиқлари бўлган хунук хайвонлар каби ўйинчоқлар шулар жумласидандир. Бундай ўйинчоқларни олиб бериш умуман тавсия этилмайди. Ўғил болаларга эса асосан ўзбек халқ эртаклари қаҳрамонлари ва уларнинг табиатига мос бўлган ўйинчоқларни совға қилиш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, ўйинчоқнинг ранги, тузилишига ҳам эътибор қаратиш керак. Оч рангдаги ўйинчоқлар боланинг кайфиятини кўтаришга, унинг яхши ва хотиржам ухлашига ёрдам беради.

Болалар учун ўйинчоқлар қизиқарли ўрганиш тажрибасини тақдим этиш орқали уларнинг ҳар томонлама ривожланишига ҳисса қўшади. Бу ўйинчоқлар болаларнинг қизиқишини уйғотади, билим олишга бўлган қизиқишини оширади ва бошланғич кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради.

Бола қалбида миллий кадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат ҳисси ривожланадиган паллада уларнинг доимий шуғулланадиган машғулотлари – ўйинчоқларига эътиборсизлик йиллар ўтиб салбий оқибатларни намоён этиши мумкин. Шунинг учун келажагимиз ворисларини аждодларимизга муносиб, баркамол бўлиб етишишларига масъул эканлигимизни барчамиз бир лаҳза ҳам унутмаслигимиз шарт. Чунки, бугун кўрсатилган меҳр-муҳаббат ва тарбия, эртага албатта, ўз самарасини беради.

Мактабгача ёшдаги болаларни тарбиялашда ўйинчоқлар-уйин, рағбат ва ривожланиш учун муҳим восита. Улар орқали бола нафақат вақтни “ёзмайди”, балки жисмонан, ақлий, ижтимоий, эмоционал ва ижодий томондан ўсади. Шунинг учун-ота-оналар, тарбиячилар ва мактабгача муассасалар учун-ўйинчоқларнинг роли ва улардан тўғри фойдаланишни жуда жиддий ва диққат билан қараш лозим

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Маҳмудова М.М. Оила тарбияси асослари. Ўқув қўлланма. Самарқанд-2021.
2. Бабаярова Г. Боғча ёшидаги болаларнинг ўйин фаолиятлари ва унда ўйинчоқларнинг ўрни. Мақола.

3. Юсупова М. Болалар тарбиясида ўйинчоқларнинг аҳамияти қандай?. Мақола. <https://www.samdu.uz/cy/news/29964>.
4. Нарбашева, М. (2023). Мактабгача ёшдаги бола психик тараққиётида предметли-воситали муҳитнинг ўрни. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 52–56. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23478>
5. Shodmonova, L., & Panjiyeva, N. (2023). THE IMPORTANCE OF TOYS IN THE DEVELOPMENT OF A CHILD. Modern Science and Research, 2(10), 922–925.